

**พลวัตของปัญญา : มรรควิธีในการสร้าง
ความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์**
**Dynamism of Paññā : The Way in
Reconciliation for Human Happiness**

สงวน หล้าโพนทัน

Sanguan Lapontan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

ปัญญาในบริบทของพระพุทธศาสนาคือความสามารถทางด้านสมองและจิตใจ ที่ทำการประมวลความเข้าใจอย่างเห็นแจ้งแทงตลอดในบริบทของข้อเท็จจริงตาม ปรัชญาการณ ซึ่งหากปรับเข้ามาสู่การทำความเข้าใจสังคมไทยในปัจจุบันเพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์เพื่อความสุขแล้ว จะไม่เป็นเพียงแต่การรับรู้ถึง ความหมายแห่งสัจญะทางสังคมที่สัมผัสได้เท่านั้น แต่ต้องมีการประมวลข้อมูลที่สัจญะ เหล่านั้นบ่งถึง เพื่อให้รู้ได้ถึงสาเหตุของปรัชญาการณเหล่านั้นเพื่อจะสามารถหลีกเลี่ยง หรือคงไว้เพื่อปัญญาจะได้ใช้เพื่อสร้างความปรองดองเพื่อนำไปสู่ความสุข

Abstract

In the term of Buddhism, Paññā, is intellectual and spiritual capacity of human which integrates all understanding dimensions to know the true context of each phenomenon thoroughly. It can be applied to the contextual understanding contemporary Thai society for enhancing happy life which should not be only acknowledgement of the meaning of phenomenological social significations, but it has to be the integration of data for realizing the primary source of the signification so that people involved are able to defend or against in order to achieve Paññā that leads to harmony for happiness.

๑. บทนำ

เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในบริบทของสังคมแบบใดก็ตาม ย่อมต้องการสิ่งเดียวกันนั่นก็คือ ความสุข ซึ่งควรเป็นสภาวะของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้งอันเป็นผลของความไม่มีปัญญาแต่มีแต่ความปรองดองอันเป็นผลของความมีปัญญา พร้อมกับมีรูปแบบแห่งกระบวนการของการสร้างความสอดคล้องของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของสัตว์โลก ภายใต้การรู้แจ้งแทงตลอดของธรรมชาติของตนเองและสิ่งอื่นๆ แต่คุณลักษณะความสุขที่แต่ละคนให้คำจำกัดความนั้น อาจแตกต่างกันออกไปตามแต่พื้นฐานของความเข้าใจที่แต่ละคนได้รับ ยิ่งกว่านั้น วิธีเข้าหาความสุขย่อมถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งขาดไม่ได้ เพื่อใช้กำหนดชนิดของความสุขว่าจะเป็นโลกียะสุขหรือโลกุตระสุข

หากพิจารณาในบริบทของพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบได้ว่าก่อนที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะประสบกับความสุขอันแท้จริงคือ การตรัสรู้บรรลุถึงสถานะภาพของชีวิตแบบนิพพานอันเป็นความสงบแห่งจิตที่ไม่ยึดติดเพราะได้มีการปล่อยวางให้แต่ละสิ่งแต่ละอย่างเป็นไปตามธรรมชาติของมัน อันเป็นสถานะภาพของความนิ่งแห่งจิตและใจในส่วนของอารมณ์ซึ่งไม่ได้ถูกรอบงำด้วยอำนาจของความอยาก จึงเป็นความสงบสุขอันแท้จริง เพราะเป็นการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง อันเป็นการยอมรับธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง ภายใต้การใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้น และเข้าใจถึงสภาวะจิตของตนเองภายใต้การเคารพความเป็นจริงของกันและกันโดยไม่คิดที่จะครอบครอง สิ่งที่ตนเองได้ประสบในขณะนั้นแต่ปล่อยวางให้สิ่งนั้นๆ เป็นไปตามธรรมชาติ พระองค์เองต้องวนเวียนอยู่กับสภาพชีวิตที่มีวิชชาหรือความไม่รู้จริงในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ครอบงำอยู่หลายปี แม้ในช่วงชีวิตก่อนที่จะออกผนวชนั้น ในฐานะเจ้าชายของแคว้นสักกะย่อมต้องศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะสมจนมีความสามารถพร้อมที่จะเป็นผู้ครองแคว้น

สักกะต่อไป แต่ใช้ว่าความรู้เชิงวิชาการที่เกิดจากการเรียนศาสตร์ต่างๆ นั้นช่วยให้พระองค์ประสบความสำเร็จในความสุขอันแท้จริงได้เมื่อครั้งทรงอยู่ในฐานะเจ้าชายสิทธัตถะ เพราะหากได้ประสบความสำเร็จแล้ว พระองค์ผู้ได้สำเร็จวิชามากแล้ว ย่อมเป็นผู้มีความรู้และปัญญาพอเพียงที่จะตัดสินใจไม่ละทิ้งทั้งพระชายา พระราชโอรส และพระราชวังตลอดจนแคว้นสักกะอันเป็นเครื่องหมายภายนอกแห่งความสุขของผู้คนทั่วไป ออกไปแสวงหาสิ่งอื่นได้อีก ยิ่งกว่านั้น ในช่วงเวลาหกปีแห่งการแสวงหา ก่อนการตรัสรู้ นั้น ยิ่งเป็นพยานได้อย่างแน่ชัดว่าปัญญาที่เจ้าชายสิทธัตถะมีอยู่นั้น ไม่ใช่ปัญญาที่ใช้ในการเข้าถึงเป้าหมายของชีวิตที่สามารถประสบความสำเร็จในความสุขอันแท้จริง เพราะปัญญาที่มีในขณะนั้นไม่ได้นำพระองค์ไปสู่ความสุขแต่กลับนำไปสู่ความทุกข์ เนื่องจากว่า พระองค์ใช้ความรู้ในด้านอวิชาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การเข้าใจผิดไปตามแนวคิดของลัทธิใดลัทธิหนึ่งเช่นลัทธิเซนหรือลัทธิอื่นในอินเดีย ยุคนั้นที่ยอมรับเอาการทำทุกกรกริยาว่าเป็นทางไปสู่ความสุขมาปฏิบัติ อันเป็นการยอมรับเอาความทุกข์ทางด้านกายภาพแท้ๆ ว่า เป็นความสุขซึ่งเป็นการหลอกตัวเอง สภาพการณ์แบบนี้เรียกว่า การมีความขัดแย้งในปรากฏการณ์ของการดำรงชีวิตเกิดขึ้นทั้งในความคิดและการกระทำ หรือการยึดถือในทิวทัศน์ แต่เมื่อปัญญาของพระองค์ได้ถูกใช้เพื่อเข้าใจในอริยสัจสี่อย่างเห็นแจ้งแทงตลอดแล้ว ความเข้าใจอันถูกต้องในการดำเนินชีวิตเพื่อไปถึงความสุขอันแท้จริงจึงเกิดขึ้นคือการสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้น ระหว่างความรู้สึกของตนเองและความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รอบข้าง แล้วนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริงในทุกวินาทีแห่งการดำรงชีวิตด้วยความรู้ตัวโดยที่ไม่มีความหลงเป็นตัวกำกับเพื่อให้ตนเองไม่ยึดติด อันเป็นสัญญาณแห่งการใช้ปัญญาที่ถูกต้อง

รูปแบบแห่งการดำเนินชีวิตเช่นนี้เกิดขึ้นได้กับทุกคนที่ปฏิบัติตามโดยไม่ขึ้นกับกาลเวลา ในอดีตที่ผ่านมาก็มีสาวกของพระพุทธองค์หลายท่านที่ได้บรรลุอรหัตต์ และแม้ในสมัยปัจจุบันก็จะได้เห็นได้ว่า หนึ่งในศิษย์พระตถาคตที่ได้ปวารณาตัวเป็นทาสของพระพุทธองค์คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ประสบความสำเร็จในชีวิตที่มีความสุขเช่นเดียวกัน เพราะท่านใช้ปัญญาอย่างเดียวกันกับที่พระพุทธองค์ทรงใช้ เพื่อปรับเปลี่ยนชีวิตของตนเองจากความไม่รู้ความเป็นจริงในช่วงแรก จึงมุ่งเข้าไปศึกษา “พระธรรม” ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อจะได้รับความรู้และปัญญาตามที่เขาล่ามา แต่ต้องกลับสู่บ้านเกิดหลังจากรู้ว่า “พระธรรม” ที่กรุงเทพมหานคร เป็นเพียง “พระทำ” ที่นำไปสู่ความรู้เพื่อจะได้รับยศ ฐานันดร และบรรดาศักดิ์ จึงต้องกลับพุ่มเรียงเพื่อหาพระธรรมที่นั่นจนพบ แล้วจึงแบ่งปันให้คนอื่น ๆ จนทำให้คนทั้งหลายรู้จักสวนโมกข์และอยากไปสัมผัสบรรยากาศของสวนนั้น แม้ว่าจะอยู่ในบริบทแห่งเวลาที่ต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ คนไทยในปัจจุบันซึ่งส่วนมากล้วนนับถือหรือมีชีวิตในบริบทของพระพุทธศาสนา ก็ควรใช้ปัญญาเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลายหรือแม้แต่ท่านพุทธทาสภิกขุ ในการสร้างความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นในชีวิตของตนเองและสังคมไทย โดยการแสวงหาธรรมวิธีในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองเพื่อตนเองจะได้พบกับความสุขอันแท้จริง

ในบทความนี้ผู้เขียนจึงตั้งสมมติฐานไว้ว่า พลวัตของปัญญาเป็นมรรควิธีในการสร้างความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์ ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนนำเสนอถึงข้อถกเถียงเชิงพรรณนาแบบวิจัยเอกสาร เพื่อแสดงถึงความสำคัญของปัญญา ที่ได้รับการจัดให้เป็นแกนของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อเข้าถึงความสุขโดยการสร้างความปรองดองระหว่างความรู้สึกของคนที่ยากมีความสุข และธรรมชาติของสิ่งอื่นๆ ที่คนนั้นคิดว่าเป็นองค์ประกอบที่สร้างความสุขให้ ซึ่งต้องแสดงออกมาให้เห็นพลวัตที่มีจุดกำเนิดจากภายใน โดยทำการพิจารณาในบริบทของพระพุทธานุศาสน์เถรวาทตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งประยุกต์เข้าในตัวของปรากฏการณ์ทางสังคมของประเทศไทยปัจจุบัน ภายใต้วิธีการตีความของพอล ริคัวร์ (Paul Ricoeur) ซึ่งริชาร์ด เคียร์นีย์ (Richard Kearney) ได้สรุปหลักการของเขาไว้ว่า^๑ เป็นการให้แนวคิดในการทำความเข้าใจในความหมายของตัวบทมากขึ้นจากการอธิบายที่มากขึ้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องถึงการที่คนหนึ่งพูดกับคนใดคนหนึ่งถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะเข้าถึงใจกลางของการแลกเปลี่ยนความเข้าใจตามปรากฏการณ์ ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีการเริ่มต้นมาแล้วและทำให้เราแสวงหาการเปลี่ยนแปลงตัวเราเอง เพื่อที่จะเข้าใจสิ่งที่เรากำลังตีความอยู่นั้นอันเป็นการตั้งเนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องไกลตัวมาสู่เรื่องใกล้ตัว โดยการนำเอาปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความไปเสวนากับเนื้อหาของวิชาการต่างๆ ริคัวร์ย้ำว่า การตีความต้องมีปรากฏการณ์เป็นตัวบทเชิงสัญลักษณ์ (ซึ่งต้องแสดงออกเป็นภาษา) ที่ทำให้คนที่ได้รับประสบการณ์คิด^๒ อันเป็นการทำให้มีการเชื่อมโยงวิถีชีวิตของเหตุการณ์ และความหมายเป็นวิถีชีวิตภายในของความรู้สึก [ที่ทำให้คนนั้นคิด] และการอ้างอิง [เพื่อสร้างความมั่นใจด้วยหลักฐาน] เขาได้เขียนเพิ่มเติมอีกว่า

มีแต่วิถีชีวิต (ของความรู้สึก ความเข้าใจและการอ้างอิง) นี้เท่านั้น ที่กล่าวถึงบางอย่างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและเงื่อนไขเกี่ยวกับความเป็นจริง ของสิ่งต่างๆ ในโลก ภาษาไม่ใช่โลกของตัวมันเอง มันไม่ใช่แม้แต่จะเป็นโลก แต่เพราะเราอยู่ในโลก และมีสถานการณ์ต่างๆ มากกระทบเรา และเราปรับตัวเราเข้าไปในสถานการณ์เหล่านั้นอย่างเข้าอกเข้าใจ เราจึงมีบางสิ่งที่จะพูด เรามีประสบการณ์ที่จะบรรยายออกมาเป็นภาษา^๓

^๑ Richard Kearney, *On Paul Ricoeur : The Owl of Minerva*, (Burlington : Ashgate, 2004), pp. 4-5.

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur, "The Hermeneutics of Symbols and Philosophical Reflection", in *The Philosophy of Paul Ricoeur : An Anthology of his Work*, edited by Charles E. Reagan and David Stewart, (Boston : Beacon Press, 1978), p. 36.

^๓ Paul Ricoeur, *Interpretation Theory : Discourse and the Surplus of Meaning*, (Texas : Texas Christian University Press, 1976), pp. 20-21.

ข้อความในภาษาประกอบด้วยคำหลายชนิดที่รวมกันเป็นประโยคได้ โดยที่แต่ละคำเป็นเครื่องหมายที่สื่อความหมาย โดยอาศัยตัวอักษรที่ต้องสื่อถึงความเป็นจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความคิดเห็นของผู้ประพันธ์ ริเคอร์ได้ย้ำถึงเรื่องนี้ก่อนหน้าข้ออ้างอิงข้างบนซึ่งพอสรุปได้ว่า^๔ ประโยคไม่ใช่คำที่ซับซ้อนหรือที่มีหลายพยางค์ แต่มันเป็นสิ่งที่ใหม่ แม้ว่าองค์ประกอบจะถูกแยกแยะออกไปเป็นคำๆ แต่คำเหล่านั้นก็เป็นข้อความที่แตกต่างจากประโยคที่เป็นข้อความสั้นๆ แต่ละประโยคจะเป็นข้อความที่สมบูรณ์ในตัวมันเอง ซึ่งไม่สามารถทอนลงมาเป็นส่วนๆ โดยที่แต่ละส่วนยังคงไว้ซึ่งความหมายที่สมบูรณ์ แม้ว่ามันมีองค์ประกอบเป็นคำซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมาย แต่ตัวมันเองไม่ได้เป็นเครื่องหมายจึงจำเป็นต้องอาศัยอรรถศาสตร์และนิรุกติศาสตร์มาช่วยให้ความกระจ่างแก่ความเข้าใจในตัวบท ซึ่งย่อมประกอบไปด้วยข้อความหลายประโยค โดยความกระจ่างที่สร้างความเข้าใจในตัวบทนั้น ต้องมีการจัดกลุ่มเนื้อหาเทียบเคียงกับประสบการณ์ที่ผู้อ่านได้ประสบมาซึ่งเป็นกระบวนการของการอ้างอิง อันเป็นการไตร่ตรองอย่างครบถ้วนจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาสู่ความเข้าใจของผู้อ่านตัวบทเพื่อที่จะนำไปสู่ข้อสรุป แล้วจึงนำไปสู่เป้าหมายสุดท้ายที่ผู้อ่านที่กำลังทำความเข้าใจตัวบทอยู่นั้นเพื่อเอาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตต่อไป

หากกล่าวอีกอย่างหนึ่งในลักษณะของการอุปมาอุปไมย ภายใต้หลักการของการเลียนแบบ (*Mimesis*)^๕ ตามทัศนะของ ริเคอร์แล้ว การทำความเข้าใจความหมายของข้อความในประโยคต่างๆ ในวาทกรรมแต่ละตอน ผู้ทำความเข้าใจวาทกรรมตอนนั้น ต้องรู้ถึงธรรมชาติขององค์ประกอบของข้อความซึ่งต้องเป็นหน้าที่ของแต่ละคำอย่างถูกต้องตามตัวบท อันเป็นการสร้างตัวปัญญาให้เกิดขึ้นในกระบวนการทำความเข้าใจความหมายของข้อความ จึงจะสามารถประมวลความหมายเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องตามเนื้อหาของข้อความได้ โดยที่ผู้ทำความเข้าใจข้อความต้องสร้างจินตนาการในบริบทของตนเอง ทำการเลียนแบบการกระทำในตัวบทที่ผู้เขียนบทได้บรรยายไว้ นั่นคือการใช้ปัญญาอย่างถูกต้องเพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาของวาทกรรมต่างๆ จากความหมายที่แฝงอยู่ แนวคิดเช่นนี้สามารถเอามาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้าใจในบริบทของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง ในการที่จะสร้างความปรองดองกับธรรมชาติของสิ่งอื่นๆ เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขอันแท้จริงได้ หากผู้คนที่กำลังใช้ชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ ใช้ปัญญาในการทำความเข้าใจในวาทกรรมของความเป็นไปของชีวิตของตนเอง และผู้คนอื่นในสังคมอย่างถูกต้อง

^๔ Ibid., pp. 7-21.

^๕ การลอกเลียนแบบในทัศนะของ ริเคอร์เป็นการนำเอาตัวอย่างที่มีบันทึกไว้ในตัวบท (*Mimesis*₁) มาสร้างเป็นมโนทัศน์ (*Mimesis*₂) เพื่อจะได้เอามาประยุกต์ใช้กับชีวิตของตนเอง (*Mimesis*₃) เพื่อจะได้เป็น “เหมือน” กับแบบที่เป็นตัวอย่างในตัวบท อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur. “Mimesis and Representation”, **A Ricoeur Reader : Reflection and Imagination**, edited by Mario J. Valdes, (Toronto : University of Toronto Press, 1991), pp.137-158.

จากวิธีการตีความของริเคอร์นี่เอง เนื้อหาตอนแรกของบทความนี้ จึงนำเสนอถึงข้อถกเถียงเชิงวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปถึงความหมายของปัญญาในมุมมองของนิรุกติศาสตร์ที่ชี้ให้รู้ว่า ปัญญาตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องมีลักษณะแบบใด แล้วจึงนำเสนอกระบวนการสร้างพลังของปัญญาเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปสู่ความสุข ตามหลักคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกภายใต้บริบทของสังคมไทยปัจจุบันซึ่งจะต้องอาศัยคำว่า ปรองดอง ที่มีความหมายอันเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วนำมาถอดความหมายที่แฝงอยู่ตามหลักปรัชญาการตีความ หลังจากนั้น จึงเสนอข้อถกเถียงที่สนับสนุนว่า ปัญญาตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น เป็นแก่นแท้ของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อความสุข เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยผู้เขียนใช้การวิเคราะห์ตัวบทต่างๆ ของปรากฏการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน แบบวิภาษวิธี^๖ ภายใต้หลักการพิจารณาเชิงตรรกวิทยา ตามสูตรของความสมเหตุสมผลที่ว่า เมื่อใดมีเหตุแล้วต้องมีผล (*Modus Ponens*) และเมื่อใดไม่ปรากฏเหตุให้มีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมต้องไม่สร้างเหตุที่ก่อให้เกิดผลดังกล่าว (*Modus Tollens*) สุดท้ายก็จะทำการสรุปเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างชัดเจนต่อไป

๒. ปัญญาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในเรื่องความหมายของปัญญาที่ผู้เขียนแสดงความหมายของคำนี้ ทั้งในบริบทของภาษาไทยและภาษาบาลี เพราะต้องมีการพิจารณาถึงความหมายในสองบริบทคือในสภาวะสังคมไทยและแนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาซึ่งยากที่จะแยกออกจากกันได้เหมือนด้านทั้งสองของเหรียญ เนื่องจากว่าสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งการดำรงชีวิตมายาวนาน

ปัญญาในปรากฏการณ์แห่งการใช้ในภาษาไทยตามนิยามของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งทำหน้าที่เป็นอาการนามความถึงความรอบรู้ ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด ซึ่งหากมีการวิเคราะห์ถึงบ่อเกิดของความหมายแล้ว ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้มีประสบการณ์กับหลายสิ่งหลายอย่าง แล้วมีการประมวลประสบการณ์เหล่านั้นให้เป็นความเข้าใจเชิงสรุป ที่แยกแยะความแตกต่างหรือรวบรวมเอาความเหมือนกัน เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้กับตนเองเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองกำลังทำความเข้าใจอยู่นั้น อย่างไรก็ตาม คำนี้ก็บ่งบอกถึงสภาวะอันเป็นนามธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่นข้อความว่า “เราต้องมีปัญญาจึงจะเข้าใจความหมายของปัญญาที่

^๖ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur, “Explanation and Understanding: On Some Remarkable Connections Among the Theory of the Text, Theory of Action, and Theory of History,” in **The Philosophy of Paul Ricoeur**, ed. Charles E. Reagan and David Steward, (Athens : Ohio University Press, 1978), pp. 149-66.

พระพุทธเจ้าใช้หมายถึง “ปัญญา” คำแรกในข้อความดังกล่าวบ่งความหมายเป็นความสามารถของสมองของมนุษย์ที่รู้จักคิด พิจารณาและวินิจฉัยเพื่อสร้างความเข้าใจ แต่คำ “ปัญญา” ที่สองเป็นนามธรรมที่บ่งถึงสภาวะอย่างหนึ่งของมนุษย์ผู้ใช้ความรู้ของตนเข้าใจในเรื่องต่างๆ อย่างเห็นแจ้งแทงตลอด

ขณะเดียวกัน ปัญญาทำหน้าที่เป็นสามัญนามคือเป็นสิ่งที่มีความหมายอยู่ในความคิดของมนุษย์ซึ่งทำหน้าที่รู้อะไรสิ่งหนึ่ง เช่นข้อความที่ว่า “ต้องใช้ปัญญาจักความหมายของปัญญาจึงจะเข้าใจความหมายของปัญญา”

ในบริบทของภาษาบาลี ปัญญา มีรากอยู่สองคำคือ ป ซึ่งทำหน้าที่เป็นอุปสรรคหรือคำเสริม (แปลตามศัพท์ว่า ทิว ข้างหน้า ก่อน ออก) เป็นความหมายของคำหลักที่วางไว้ติดกัน มีความหมายว่าเหมาะสม ถูกต้อง ถ่องแท้ และ ญา (มาจาก ญา ธาตุ ในความรู้ มี ป เป็นบทหน้าแล้วซ้อน ญ) หมายความว่า ความรู้ ความเข้าใจ เมื่อรวมความหมายตามหลักนิรุกติศาสตร์จึงมีความหมายในฐานะเป็นคำนามว่า ความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้องโดยมีกรอบแห่งการอธิบายต่อไปว่าความถูกต้องนั้นตรงตามสภาวะความเป็นจริงหรือตรงตามความเข้าใจของผู้เป็นเจ้าของปัญญาที่รู้อะไรสิ่งหนึ่งเท่านั้นหรือไม่

ในบริบทภาษาสันสกฤต พจนานุกรม สันสกฤต-อังกฤษ^๗ ของ Sir Monier Monier-Williams ได้แยกแยะให้รู้ความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า ปัญญา ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ปรจญา (Prajñā) ประกอบด้วยสองคำคือ ปรุ เป็นอุปสรรค และจญา (jñā) เป็นคำหลักซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว มีความหมายว่า รู้ (to know), เข้าใจเกี่ยวกับการกระทำหรือแสดงออก (understand especially a way or mode of action), หยั่งรู้ (discern) แยกแยะ (distinguish) รู้เรื่องเกี่ยวกับสิ่งอื่น (to know about) มีความคุ้นเคยกับ (to be acquainted with) ค้นหา (to find out), ค้นพบ (to discover) รับรู้ (to perceive) โดยที่เมื่อประกอบกับคำอื่นๆ เช่น Gana เป็น Prajñā Gana มีความหมายว่า มีแต่ความฉลาดเท่านั้น

ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้นำเสนอคำอธิบายความหมายของปัญญาอยู่ ๒ ระดับ คือระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ระดับโลกียะจะเป็นปัญญาที่ใช้โดยทั่วไป ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับเรื่องความดี-ความชั่วหรืออื่นๆ ส่วนในระดับโลกุตระไม่เกี่ยวกับเรื่องการทำความดี-ชั่วแต่อยู่เหนือความดี-ความชั่ว ซึ่งปัญญาในที่นี้คือวิถีที่จะนำไปสู่ความจริงและเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน คุณลักษณะของการกระทำของปัญญาโดยทั่วไป คือ รู้ เข้าใจ รู้จักคิด รู้วิธีวินิจฉัย รู้วิธีแก้ปัญหา และรู้วิธีสร้างสรรค์ หรือดำเนินงานให้สำเร็จ ซึ่งในที่สุดก็สามารถนำพาบุคคลและสังคมไปสู่ความดี

^๗Monier Monier-Williams, **A Dictionary English and Sanskrit**, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), p. 693.

งามและความสุขได้^๘ แต่ปัญญาในพระพุทธศาสนาก็จัดออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือศึกษาเล่าเรียน ๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด ๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือกระทำ^๙ นี่เป็นความหมายของปัญญา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ชี้ให้เห็นแหล่งที่มาของปัญญาว่า เกิดจากการได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่างๆ หรือการเรียนรู้จากผู้อื่น การใคร่ครวญครุ่นคิดด้วยสติปัญญาของตนเองอย่างละเอียดถี่ถ้วน ไม่ใช่เพียงแค่รับฟังข้อมูลจากแหล่งอื่นแล้วก็ยอมรับว่าเป็นจริงโดยปราศจากการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล และการได้ปฏิบัติจากทฤษฎีต่างที่รับมาไม่ว่าจะโดยวิธีใดผลที่ได้จากการปฏิบัตินั้นแหละคือปัญญาที่แท้จริง

๓. ปัญญา: พลวัตที่เป็นแก่นแท้เพื่อสร้างความปรองดอง

ปัญญาที่เกิดขึ้นทั้งในและจากแหล่งความรู้แต่ละอย่างนั้นๆ น่าจะเป็นผลที่เกิดขึ้น “ใน” จิตของมนุษย์ส่วนที่มีการรับรู้ และ “จาก” การได้รับข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นความรู้จากแหล่งอื่นๆ แล้วมีปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งในกระบวนการคิดของมนุษย์ที่ทำการวินิจฉัยจนสร้างความมั่นใจให้กับผู้คิดว่าเป็นผลที่เกิดจากการวินิจฉัยนั้น สอดคล้องกับสิ่งที่การวินิจฉัยนั้นหมายถึง จึงจะมีการกำหนดว่า เนื้อหาของปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นมีคุณลักษณะของความถูกต้องตรงแท้สอดคล้องกับสิ่งที่ป็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นจากความคุ้นเคย (*Knowledge of acquaintance*) ความชำนาญ (*Competence Knowledge*) ตลอดจนการได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ (*Propositional Knowledge*) ประกอบไปด้วยความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้ว (*A Priori*) และความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลัง (*A Posteriori*) ภายใต้การไตร่ตรองอย่างรอบคอบ^{๑๐} หากพิจารณาถึงความเข้าใจในความหมายตามบริบทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ปัญญาจะเป็นสมรรถภาพของความคิดของมนุษย์ที่ทำการรู้สิ่งอื่นๆ ว่า อะไรเป็นอะไรอย่างไร ต้องทำอยู่ตลอดเวลา โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ อันเป็นการคิดไตร่ตรองอย่างใคร่ครวญ^{๑๑} หรือ

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษา พัฒนาการ หรือ บูรณาการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔-๘๖.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๑๐} แนวคิดนี้ก็สอดคล้องกับหลักการแนวคิดของปรัชญาตะวันตก ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Louis P. Pojman, *Philosophical Traditions : A Text with Readings*, (USA : Wadsworth Publishing Company, 1998), Louis Pojman, *The Theory of Knowledge : Classical and Contemporary Readings*, (Belmont : Wadsworth, 1993), pp. 15-132.

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๖๗-๗๓๑.

การคิดเชิงตรรกะ ในบริบทของพระพุทธศาสนาจะพบว่า ปัญญาเป็นคำที่พระพุทธองค์ทรงใช้เมื่อทรงเทศนาครั้งแรกหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยแสดงให้เห็นกับปัญญาจวัคคีย์ทั้งห้าเรื่องอริยสัจสี่ อันเป็นการแสดงถึงความสามารถของสมณะที่สามารถคิด ที่สามารถรู้จนเข้าใจความจริงในปรากฏการณ์แห่งโลกียะที่เรียกว่า ความมีอยู่แห่งทุกข์ และเหตุแห่งความทุกข์ ซึ่งผู้คนมากมายได้หลงว่าเป็นของจริงแท้อย่างแจ่มแจ้ง อีกทั้งยังรู้ถึงความดับทุกข์และแนวทางในการที่จะหลุดพ้นจากความหลงนั้นโดยอาศัยมรรคแปด^{๑๒} อันเป็นการนำเอาวิชามาสรางปัญญาให้มีความสามารถรู้แจ้งเห็นจริงของกระบวนการ “การเกิดดับ” ขององค์ธรรมของสิ่งต่างๆ จนบรรลุถึงระดับตรัสรู้หรือโพธิ์ได้ นั่นก็คือการรู้จักใช้ความสามารถของปัญญามาสรางความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นกับตน โดยการสร้างความเข้าใจถึงแก่นแท้ขององค์ธรรมต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของตน

เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบในแนวของโยนิโสมนสิการตามหลักการของปฏิจจสมุปบาท เพื่อทำความเข้าใจความหมายของปัญญาอันเป็นการพิจารณาแบบปฏิฐานแล้ว ควรพิจารณาเชิงนิเสธด้วย เพื่อสร้างกระบวนการเข้าใจแบบวิภาจวิธิ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาคำที่มีความหมายตรงข้ามกับปัญญา คือ อับปัญญา (ความไม่มีปัญญา) ซึ่งมีคำว่า “อวิชา” (ความไม่รู้) เป็นตัวแทนที่ถูกใช้อยู่บ่อยๆ

อวิชาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อวิทยา บาลีนำมาใช้ในรูปคำว่า อวิชา มีความหมาย ตามตัวอักษรว่า ไม่มีวิชา ซึ่งหากขยายความออกไปในบริบทแห่งวิถีชีวิตมนุษย์แล้ว ก็พอแยกแยะได้ว่าเป็นการไม่รู้หน้าที่ การทำให้หลงงมงาย ผลปรากฏที่ชัดเจนคือ การปกปิดไม่ให้อุรู้ตามความเป็นจริงตามข้อเท็จจริง ต้นตอของอวิชา ได้แก่อาสวะ คือ กิเลสที่หมักหมมอยู่ในจิต กิเลสที่ไหลออกอยู่ตลอดต่อเนื่อง กิเลสที่ทำให้สัตว์ไหลไปตาม ได้แก่ความใคร่ในกาม (กามาสวะ) ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (ทิฏฐาสวะ) ความยินดีในภพ ความอยากเป็น ความอยากยิ่งใหญ่ ความอยากยิ่งใหญ่ (ภวาสวะ) รวมทั้งอวิชา ความไม่รู้เองด้วย (อวิชาสวะ)

ความหมายของอวิชาที่บ่งถึงความไม่รู้ในบริบทของพระพุทธศาสนา คำนี้หมายถึง (๑) การไม่รู้ความจริงของชีวิตคือ องค์ธรรมที่ประกอบด้วยขันธห้า อายตนะสิบสอง ธาตุสิบแปด อินทรีย์ยี่สิบสองและสังขะสอง (๒) การไม่รู้สิ่งที่ควรรู้ คือไม่รู้ความดีทางกาย ความดีทางวาจาและความดีทางใจ (๓) รู้สิ่งที่ควรรู้คือ ความชั่วทางกาย วาจาและทางใจ และ (๔) รู้ไม่แจ้งอันเป็นการรู้แบบจำได้หมายรู้ตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา แต่ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างเกิดผล ผลตามมาจากความไม่รู้เมื่อนำเอามาใช้ในการดำรงชีวิตคือ มีความขัดแย้งเกิดขึ้นทั้งภายนอกและภายในของผู้คน

^{๑๒}วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๒/๑๒๗.

หากทำการสรุปตามหลักปรัชญาธรรมแล้ว ปัจจัยที่มีในวิชาซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ไม่ว่าระดับโลกิยะหรือโลกุตระได้แก่ (๑) ตัณหา หรือความอยากอยู่ในมิติเชิงลบซึ่งประกอบด้วยวัตถุกามหรือกิเลสกามอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสอง (๒) มานะหรือการถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดูจง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นธงและ (๓) ทิฎฐิ ซึ่งหมายถึง ความเห็นหรือลัทธิที่มีบริบทการใช้ในเชิงลบ ที่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันและไม่ยอมรับความเห็นของคนอื่น เนื่องจากแต่ละคนล้วนมีความมั่นใจในความเห็นของตนเอง ความคิดเช่นนี้สอดคล้องกับกับแนวคิดของอัลเฟรด ไวทเฮด (Alfred Whitehead) ที่พรรณนาไว้พอสรุปได้ว่า วิธีชีวิตของมนุษย์ที่เป็นจริงย่อมเป็นกระบวนการที่จะต้องทำความเข้าใจตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่สามารถตัดตอนใดตอนหนึ่งออกไปจากการพิจารณา เพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องและครบถ้วน^{๑๓} กระบวนการนี้เป็นวิถีของความต่อเนื่องที่ต้องมีจุดเริ่มต้นและมีจุดจบโดยมีการตัดตอน

จากการทำความเข้าใจในคำจำกัดความของปัญญาในเชิงภาษาวิจิจึงพบว่า ปัญญาในบริบทของพระพุทธศาสนาเป็นความสามารถของมนุษย์ที่สามารถแยกแยะองค์ธรรมต่างๆ ของปรากฏการณ์ที่กำลังประสบในชีวิตอย่างเห็นแจ้งแทงตลอด จนส่งผลให้มนุษย์แต่ละคนทีลือกเลียนแบบกระบวนการนี้ สามารถปรับการกระทำของตนเองให้มีความสอดคล้องกับธรรมชาติของแต่ละสิ่งทีเข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิต หรือสิ่งทีชีวิตของผู้มีปัญญาต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดความสอดคล้องกับการสร้างความปรองดองในการดำเนินไปตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง โดยทีผลตามมาก็คือความสุขเกิดขึ้นในการดำรงชีวิตอย่างเต็มเปี่ยม

ความสามารถเช่นนี้แตกต่างจากอวิชา ซึ่งหากเมื่อใดมนุษย์นำเอาอวิชามาเป็นองค์ประกอบในการดำรงชีวิตหรือประกอบการตัดสินใจ จะทำให้เนื้อหาของความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ทีกำลังประสบอยู่ในชีวิตถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริงเพราะการมีทิฎฐิ ส่งผลให้การดำรงชีวิตไม่ลื่นไหล เพราะการกระทำของคนไม่เป็นไปตามแนวทางแห่งธรรมชาติของมัน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้ง ผลตามมาของความขัดแย้งคือ ความทุกข์ไม่ว่าทางกายหรือทางใจ

ดังนั้น หากว่าผู้ดำรงชีวิตมีความปรารถนาทีจะมีความสุขและขจัดความทุกข์ให้หมดไป เขาจำเป็นต้องสร้างปัญญาซึ่งต้องมวิชาเป็นองค์ประกอบ แล้วทำการขจัดอวิชาให้หมดลื่นไป ดังพุทธพจน์ทีเปล่งออกมาเพื่อสอนเหล่าภิกษุว่า “ข้อทีภิกษุจักทำลายอวิชา ยังวิชาให้เกิดขึ้น จักทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยความเห็นทีตั้งไว้ถูก ด้วยการเจริญมรรคทีตั้งไว้ถูก ข้อนี้เป็นฐานทีมีได้ ข้อนั้นเพราะ

^{๑๓} Alfred Whitehead, **Process and Reality**, eds. David Ray Griffin and Donald Sherburne, (NY : Free Press, 1978), pp. 23-35.

อะไร เพราะความเห็นที่ตั้งไว้ถูก (สัมมาทิฐิ)^{๑๔} ซึ่งสามารถขยายความได้ว่า การขจัดอวิชชาต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งความเห็นไว้ถูก คือ การมีความคิดที่ตรงตามความเป็นจริงอันเป็นการมีวิชาหรือปัญญา หลังจากนั้นจึงนำสู่การกระทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตอย่างถูกต้อง จนสามารถเข้าถึงนิพพานได้ เพราะผู้นั้นสามารถรู้ได้อย่างถูกต้องถึงความเป็นไปแห่งวิถีชีวิตของตนเองและของสิ่งแวดล้อมรอบข้างทั้งหลายทุกชั้นตอน แนวคิดเช่นนี้เป็นการสร้างความสอดคล้องความสมเหตุสมผลตามสูตรตรรกวิทยาที่ว่า เมื่อใดมีเหตุ ย่อมมีผล เพราะเมื่อมีปัญญาที่สามารถรู้เรื่องราวต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้แล้วย่อมสร้างเหตุอันเป็นการกระทำที่ก่อผลอันดีงามตามที่ต้องการได้อย่างถูกต้อง ขณะเดียวกันก็ทำการขจัดสาเหตุแห่งทุกข์คือความขัดแย้งทั้งหลายออกไปจากการดำรงชีวิต สภาพการณ์ทั้งหลายจะเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อมีอวิชชา ปัญญาไม่สามารถรู้ถึงความจริงของสิ่งต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้ จึงทำให้มีการสร้างเหตุแห่งความทุกข์ เพราะมีความเข้าใจในสาเหตุแห่งการสร้างความสุขให้แก่ตนนั้นไม่ถูกต้อง ดังนั้นหากไม่ต้องการให้มีความทุกข์เกิดขึ้น จึงต้องทำให้อวิชชาสูญหายไป และถ้าอยากมีความสุข ย่อมต้องสร้างปัญญา เพราะความสุขเป็นผลของการสร้างปัญญานั้นเอง

๔. หลักการแห่งพลวัตของปัญญาเพื่อทำความเข้าใจเรื่องความปรองดองในบริบทของสังคมไทย

ผลของการใช้ปัญญาอย่างมีพลวัตมีซ่อนอยู่ในคำว่า “ปรองดอง” ซึ่งโดยฐานะของคำแล้วทำหน้าที่เป็นกริยา มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ว่า ออมขอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยความไกลเกลี้ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต^{๑๕} คำจำกัดความทั้งหลายเหล่านี้ บ่งถึงลักษณะของการแสดงออกของผู้ปฏิบัติในลักษณะของการควบคุมตนเอง ซึ่งย่อมเป็นการควบคุมความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ให้อยู่ภายใต้จิตใจที่รู้ตัวด้วยการรู้จักธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างตามปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริง เพราะคำว่า “อม” มีความหมายถึงการไม่แสดงออกถึงความฟุ้งเฟ้อ หรือคำว่า “ยอม” ก็บ่งความหมายถึงการอนุญาตให้บุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในส่วนเฉพาะของตน และคำอื่นก็มีลักษณะคล้ายกัน

ยิ่งกว่านั้น หากทำการแยกรากศัพท์ แม้ว่าคำ “ปรอง” ไม่มีคำนิยามในภาษาไทยกลาง แต่คำว่า “ดอง” ตามหน้าที่กริยาของคำในภาษาไทย หมายความว่า ทำการหมักให้สภาพของสิ่งของสดๆ นั้นเปลี่ยนไปโดยการแช่ในน้ำเกลือ แต่ยั้งลิ่งของนั้นยังคงไว้ซึ่งสารัตถะของตนเองและเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อยู่ หรือหากพิจารณาความหมายของคำนี้ ในกรณีการแต่งงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบท

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙/๑๓-๑๔.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒),

ของชาวอิสานของประเทศไทย คำนี้มีความหมายในเชิงบวกคือ การร่วมไม้ร่วมมือกัน โดยเฉพาะคู่แต่งงานใหม่ทำการสร้างครอบครัวของตนเอง ขณะเดียวกัน บรรดาเครือญาติของทั้งสองฝ่ายของคู่แต่งงานก็จะนับถือกันเป็นเครือญาติกันอีกด้วย ทำให้ผู้คนในสองตระกูลไม่เป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกันอีกต่อไป แต่เป็นสมาชิกของสังคมแห่งตระกูลเดียวกัน ซึ่งหากพิจารณาการนำเสนอความหมายเช่นนี้ ย่อมมีความสอดคล้องกับวิธีการตีความตามหลักการของริคัวร์ ที่เควิน เจ เวนฮูเซอร์ ได้ประยุกต์ใช้สำหรับหาความหมายแฝง (*Surplus Meaning*) ที่ซ่อนอยู่ในข้อความที่ปรากฏอยู่นั้น ภายใต้ความอยากที่จะทำให้เป็นไปได้ เพื่อสร้างความหวังที่จะสร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขอย่างแท้จริง^{๑๖} คล้ายคลึงกับการดองสิ่งของสดๆ หรือการเป็นดองกันทางการแต่งงานที่คนเราปัจจุบันต้องทำตนเองให้ถูกดองด้วยการยอมรับให้หน้าเกลื่อ ซึ่งเปรียบเสมือนทัศนคติของผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในความคิดของตน หรือการยอมรับญาติพี่น้องของคู่แต่งงานของญาติตนเพิ่มเข้าเป็นสมาชิกในตระกูล

หากพิจารณาในด้านความเป็น “องค์กรธรรม” ของพระพุทธศาสนา ความปรองดอง ย่อมถูกพิจารณาได้ว่าเป็นวิถีแห่งทางสายกลาง อันเป็นการไม่เอนเอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดโต่งที่เป็นแต่เพียงทางสาย “ตัวกู” แต่ต้องมี “การประคอง” และปรับแนวคิดของ “ตัวกู” ให้ยอมรับความเป็นไปทุกอย่างตามธรรมชาติของมัน อันเป็นการ “ทำตัว” สอดแทรกไปตรงช่องว่าง “ระหว่างกลาง” ที่ไม่มีสิ่งใดเป็นอุปสรรค ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีปัญญาสามารถรู้แจ้งแทงตลอดจนสามารถมองเห็นทางสายกลางที่ตนเองสามารถเข้าไปสอดแทรกได้ โดยปราศจากการเบียดเบียนสิ่งอื่น จนทำให้สิ่งนั้นต้องเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของตัวมันเอง จึงก่อให้เกิด “พุทธสันติวิธี” ไม่ว่าเชิงรับที่มีหลักสันติธรรมและหลักอนัตตา และเชิงรุก ที่มีหลักการระงับกรรม หลักสามัคคีธรรม หรือเชิงคู่ขนานที่มีทั้งพรหมวิหารธรรม อปริหานิยธรรม สาราณียธรรม สังคหัตถุธรรม และศีลธรรม เป็นฐานรองรับในการปฏิบัติ^{๑๗}

เพื่อที่จะเข้าใจความหมายของคำว่าปรองดองชัดเจนยิ่งขึ้น ต้องทำความเข้าใจความหมายของคำที่ตรงข้ามคือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งพระมหาพรหมชา ฐมมหาโสได้ประมวลสรุปความหมายว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความคิดเห็น การสื่อสาร วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ชาติพันธุ์ หรือโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน รวมไปถึงการทะเลาะ การโต้แย้ง ดิ้นรนและต่อสู้กัน^{๑๘} ซึ่งหากพิจารณาในตัวบทแล้ว ความขัดแย้งเกิดจากการที่คนใดคนหนึ่งไม่

^{๑๖} Kevin J. Vanhoozer, *Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur*, (Cambridge : Cambridge University Press, 1990), p. 3-13.

^{๑๗} พุทธศาสนิกฯ, *ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๕-๑๗.

^{๑๘} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธิบุญญากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๙.

ยอมรับแนวคิดหรือการกระทำของผู้อื่น แล้วแสดงการไม่ยอมรับนั้นออกมาให้คนอื่นรับรู้โดยไม่มีการสืบสาวราวเรื่องเสียก่อนอันเป็นการพิจารณาภายใต้หลักการและบริบทของตัวบทแต่ละเรื่องแล้ว ย่อมนำไปสู่การทะเลาะ การโต้แย้ง การดิ้นรนและต่อสู้กันซึ่งอาจจะถึงขั้นทำลายชีวิตกัน หากพิจารณาตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา พัฒนาการของการขัดแย้งเริ่มตั้งแต่ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทกัน^{๑๙} อันเป็นปรากฏการณ์ของความทุกข์อย่างหนึ่ง เนื่องจากว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้ แสดงออกซึ่งความไม่ลงรอยกันในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะข้อมูลของความคิด หรือการแสดงออกซึ่ง วาจา ตลอดจนการแสดงออกด้วยการกระทำที่ล่วงก่อนผลที่ไม่ดีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้มีส่วนรวมในเหตุการณ์ในทุกภาคส่วน อันเป็นการแสดงออกตามความเห็นของตัวกู มีใช้หลักการแห่งความเป็นกลาง

ประเด็นสำคัญทางด้านวิชาชีพที่ควรพิจารณา ในกรณีของการทำความเข้าใจเรื่องความปรองดองคือ หากวิถีแห่งการดำเนินชีวิตอยู่ในรูปแบบของการปรองดอง มนุษย์จะไม่เห็นถึงความสำคัญของความปรองดอง แต่เมื่อใดก็ตามที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น การเรียกร้องหาความปรองดองจะมีขึ้นทันทีด้วยการหาวิธีการอันหลากหลายซึ่งบางครั้งก็ยิ่งสร้างความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่ควรคำนึงอยู่เสมอคือ ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะสร้างความขัดแย้ง เพื่อที่จะได้มีความปรองดอง

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

อันเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดเชิงเหตุผลแบบเหตุผลนิยมสุดโต่งตามหลักของความสมเหตุสมผลในทางตรรกะที่ว่า เมื่อมีเหตุแล้วจึงมีผล (*Modus Ponens*) แต่ควรตั้งประเด็นตามหลักความสมเหตุสมผลตามรูปแบบเดิมแต่เนื้อหาใหม่ที่ว่า เมื่อมีความปรองดองแล้วจะไม่มี ความขัดแย้ง ความขัดแย้งจึงจะถูกขจัดออกไปได้ เพราะเมื่อคนเรามีความคิด คนเราก็สามารถสร้างปัญญาได้ และเมื่อได้ปัญญาแล้วความปรองดองก็จะมีขึ้นตามมาเอง

เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกับหัวข้อต่อไป ผู้เขียนนำตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างแคว้นมคธที่มีพระเจ้าอชาตศัตรูปกครองกับแคว้นวัชชีซึ่งมีพระเจ้าลิจจวีเป็นผู้ปกครอง กรณีแย่งสิทธิ์ในการครอบครอง “คันธชาติ”^{๒๐} อันเป็นทรัพยากรที่มีค่าทางธรรมชาติซึ่งมีอยู่บนภูเขาในตำบลปัญจคามซึ่งเป็นพื้นที่ระหว่างกลางของแคว้นทั้งสอง โดยที่แต่ละแคว้นก็มีสิทธิ์ในการครอบครองกันคนละครึ่ง ดังที่พระไตรปิฎกบันทึกไว้ว่า “พระเจ้าอชาตศัตรูมีอำนาจกึ่งโยชน์ พระเจ้าลิจจวีมีอำนาจกึ่งโยชน์”^{๒๑} ปัญหาของความขัดแย้งได้เกิดขึ้นเมื่อคันธชาติเกิดขึ้นบนภูเขาสูงดังกล่าวปีละครั้ง และมีแต่พระเจ้าลิจจวีเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพียงคนเดียว ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูไม่เคยได้รับผลประโยชน์เลย ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูมีความรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะคิดว่าตนเองถูกเอาเปรียบ จึงเกิดความขัดแย้งในรูปแบบของการพิพาทระหว่างแคว้น โดยพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นต้นเหตุ เพราะเป็นผู้เสียผลประโยชน์ อย่างไรก็ตามได้มีการแสวงหาวิธีแก้ไขข้อขัดแย้งนั้น โดยพระเจ้าอชาตศัตรูได้ปรึกษาวัสสการพราหมณ์ซึ่งมีวิธีการให้เลือกอยู่สองอย่างคือ (๑) ทำการเจรจา และ (๒) ทำสงครามเพื่อหวังสิทธิ์ครอบครอง พระเจ้าอชาตศัตรูเลือกอย่างที่สอง พร้อมกับมีการวางแผนการทำสงครามอย่างรัดกุม เพราะพระองค์ทรงรู้ว่า เจ้าลิจจวีนั้นมีความสามารถสร้างความสามัคคีปรองดองมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในหมู่ประชาชนของแคว้นได้อย่างแน่นแฟ้น จนสามารถมีอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองและสร้างกำลังทหารที่มีความเชี่ยวชาญในการรบอย่างมาก^{๒๒} พระองค์ถึงกับปรารภว่า “การสงครามกับเจ้าลิจจวีเป็นเรื่องหนัก เชื่อว่าการโจมตีเพื่อชนะในครั้งเดียวนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”^{๒๓} พร้อมกับวางแผนกลยุทธ์เพื่อชัยชนะด้วยวิธีการอันแยบยลคือไม่ต้องทำการรบตามรูปแบบ^{๒๔} โดยส่งวัสสการพราหมณ์ไปทำลายความสามัคคีปรองดองกันของประชากรในแคว้นของเจ้าลิจจวีเป็นเวลาถึง ๓ ปี จึงเข้าครอบครองได้^{๒๕}

^{๒๐} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๑.

^{๒๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๒๒} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓.

^{๒๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๒๔} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๒.

^{๒๕} อัง.สตุตท.ฎีกา. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๗-๑๗๘.

เนื้อหาของเรื่องสงครามระหว่างแคว้นมคธและแคว้นวัชชีดังกล่าว บ่งบอกปรากฏการณ์ทางสังคม ๓ ประเด็นใหญ่ๆ คือสาเหตุของความขัดแย้ง ผลของความปรองดองและความขัดแย้งในสังคม ซึ่งล้วนเกิดจากการใช้ปัญญาของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่นำไปสู่ผลจากการกระทำที่ปัญญาของมนุษย์ ได้วินิจฉัยไว้แล้วและตัดสินใจกระทำตามดังที่ได้วินิจฉัยไว้ ความเป็นไปในรูปแบบดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับกาลเวลาหรือภูมิประเทศ แต่ขึ้นอยู่กับการใช้ความคิดของมนุษย์ที่ประกอบด้วยปัญญาระดับใดเท่านั้น ซึ่งกระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้น “ใน” สมองของมนุษย์ผู้คิดได้ทุกคนแล้วแต่ว่าแต่ละคนจะนำปัญญาที่ตนเองมีอยู่มาใช้หรือไม่

๕. ปรากฏการณ์แห่งพลวัตของปัญญาในการสร้างความปรองดอง เพื่อสร้างความสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

ข้อมูลอันหลากหลายจากสื่อมวลชนที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน จับประเด็นไปที่การแสดงออกของความต้องการของคนไทยที่มีหลากหลายหน้าที่และฐานะคือ ความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ แต่ประเด็นที่เด่นและปรากฏเป็นข่าวที่สื่อถือเป็นเรื่องที่ต้องเสนอให้สังคมต้องรับรู้บ่อยๆ คือการแสดงออกอย่างชัดเจนของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและกลุ่มคนเสื้อแดง โดยเฉพาะข้อมูลที่บรรดาแกนนำทั้งหลายได้บรรยายออกมาเป็นวาทกรรมรายวันที่แสดงออกถึงเจตนารมณ์ของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม โดยเฉพาะเจตนารมณ์ที่แสดงออกนั้นต่างก็มุ่งไปที่ “ประชาธิปไตย” ตามหลักรัฐศาสตร์และการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของประชาชนไทย เนื่องจากว่าปรากฏการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันตามทัศนะของผู้ทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองไม่ได้เป็นสภาพของสังคมที่มีประชาธิปไตย จึงต้องมี “การเดินขบวน” เรียกร้องประชาธิปไตย เพื่อที่จะได้มาซึ่งประชาธิปไตยดังที่ต้องการ แล้วสังคมไทยจะประสบกับความสุข คำถามที่ต้องใช้ปัญญาให้คำตอบคือ ประชาธิปไตยที่กำลังเรียกร้อง คืออะไร? วิธีการที่จะได้มาซึ่งประชาธิปไตยที่กำลังเรียกร้องต้องทำอย่างไร? แล้วเอาคำตอบของสองคำถามดังกล่าวมาวิพากษ์ปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน จึงจะได้แนวทางในการสร้างความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นในสังคมไทยเนื่องจากมีปรากฏการณ์ของความปรองดองอย่างแท้จริงเกิดขึ้น เนื่องจากว่าข้อความที่เขียนในส่วนนี้เป็นปรากฏการณ์ปัจจุบัน จึงจะมีการอ้างอิงน้อยมาก เพราะผู้เขียนมั่นใจว่าข้อมูลที่กล่าวถึงนั้นมีปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่เป็นข้ออ้างอิงอยู่แล้ว

ประชาธิปไตย มาจากภาษาอังกฤษว่า “Democracy”^{๒๖} โดยมีต้นแบบจากภาษากรีกว่า *δημοκρατία* (*dēmokratia*) แปลว่า ปกครองโดยประชาชน คำนี้มาจากรากศัพท์สองคำคือ

^{๒๖} <http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy>.

δημος (*dêmos*) หมายความว่า ประชาชน และคำว่า *κράτος* (*Kratos*) หมายความว่า พลัง หากแปลเอาใจความแล้ว ควรมีความหมายว่าการประมวลพลังความคิดอ่านต่างๆ ของประชาชนในสังคมซึ่งแต่ละคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรือสร้างสรรค์สิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นอยู่ของประชาชน เจริญรุ่งเรืองมากขึ้น(ต้องทำการแยกแยะบริบทของสังคมกรีกโบราณระหว่างความเป็นประชาชนพลเมืองของรัฐที่มีอิสระ เสรีภาพและทาสที่มีฐานะแค่เป็นสมบัติชิ้นหนึ่งของเจ้านาย) ผ่านตัวแทนที่ประชาชนในแต่ละชุมชนได้เลือกเข้ามาทำหน้าที่แทนในสภา โดยที่ผู้แทนแต่ละคนมีคุณธรรมประจำใจในการทำหน้าที่แทนประชาชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง และเป็นพลเมืองที่มีอายุตั้งแต่ยี่สิบปีขึ้นไป และหากปรากฏว่ามีผู้แทนที่ถูกเลือกคนใดก็ตามมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับการทำหน้าที่ของตนแล้วคือ ทำผิดจริยธรรมของสังคมแล้ว เขาต้องได้รับโทษอย่างหนัก หลักการนี้เกิดจากวิธีการที่ประชาชนชาวเอเธนส์ในดินแดนกรีกโบราณได้พากันสร้างขึ้นมา^{๒๗} แล้วรัฐประเทศต่างๆ นำเอาไปประยุกต์ใช้ในบริบทของตน โดยที่ไม่ได้ทำให้มีความแตกต่างไปจากต้นแบบที่เกิดขึ้นในรัฐเอเธนส์โบราณมากนัก เนื่องจากว่า แต่ละรัฐประเทศต่างๆ เลือกผู้แทนที่มีคุณภาพและคุณธรรมเข้าไปทำหน้าที่แทนตนเองในสภา ภายใต้การดำเนินการตามบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง แต่บางประเทศแม้จะมีระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ประชาชนก็ไม่มีความสุขเพราะคณะผู้บริหารประเทศ ไม่ได้ใช้หลักประชาธิปไตยในการปกครอง เพียงแต่ใช้ชื่อประชาธิปไตยสำหรับระบอบของการปกครองของพวกเขา เช่น ประเทศไทยซึ่งบรรดาผู้แทนทั้งหลายล้วนมาจากการเลือกของประชาชน ที่ถูกจัดตั้งโดยห้วคณะของผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคน โดยปราศจากการพิจารณาถึงคุณสมบัติทั้งภายในและภายนอกของผู้สมัครรับเลือกตั้ง เพียงแต่รับรู้ว่าเขาผู้นั้นมีสิทธิ์สมัครรับเลือกตั้ง และเป็นคนของพรรคที่ตนเองได้รับผลประโยชน์จากการจัดสรรของพรรค ขณะเดียวกัน บางประเทศก็มีการปกครองที่ไม่เป็นระบอบประชาธิปไตย แต่เป็นสังคมนิยมตามโครงสร้างของสังคม ประเทศเหล่านั้นยังมีความเจริญก้าวหน้าและประชากรก็มีความสุข เพราะผู้บริหารประเทศทำงานเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน และประชาชนก็เห็นดีด้วยกับการดำเนินงาน

ในบริบทของการเมืองไทย หากพิจารณาให้ลึกซึ้งโดย มองย้อนกลับไปถึงปรากฏการณ์ของความเป็นรัฐสยามก่อนถูกเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย แม้จะอยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันเป็นการดำเนินชีวิตตามระบอบศักดินาที่มีตำแหน่งอำมาตย์ ไพร่ และทาส

^{๒๗}ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Aristotle, **The Athenians Constitution**, Rhodes P.J., Tr., (Harmondsworth : Penguin Books, 1986), pp. 5-77 และ Aristotle, **The Nicomachean Ethics**, David Ross, Tr., (NY: Oxford University Press, 1980), pp. 24-158.

ปรากฏชัดเจน แต่สภาพของสังคมในยุคนั้นเป็นสังคมที่มีความสุข ดังจะเห็นได้จากข้อมูลในวรรณกรรมที่เล่าเรื่องย้อนยุคไปสู่สภาพสังคมในสมัยนั้น แม้ว่าจะมีการทำสงครามกับอาณาจักรเพื่อนบ้าน แต่หลังจากอาณาจักรสยามเปลี่ยนเป็นประเทศไทย และระบอบการปกครองเปลี่ยนจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยแล้ว แม้จะไม่มีสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านหรือจะมีก็เพียงบางครั้งคราว แต่ในสังคมของรัฐประเทศไทยกลับมีสงครามภายในกันอยู่บ่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อการกบฏ ปฏิวัติต่างๆ หรือการต่อสู้แบบทำสงคราม หรือการเดินทางบวระทั่ง ซึ่งเป็นลักษณะอันหลากหลายของความขัดแย้ง ล้วนก่อให้เกิดความวุ่นวายในหลายระดับ ล้วนเป็นปรากฏการณ์ตรงข้ามกับผล ซึ่งเกิดจากหลักการของประชาธิปไตยที่ชาวเอเธนส์ในอดีตได้เคยประสบอันเป็นแต่ความสุขสงบอย่างแท้จริง

ในการก่อการกบฏหรือการปฏิวัติที่ประสบความสำเร็จทั้งหลายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา แม้จะมีข้ออ้างถึงการปรับเปลี่ยนให้มีสภาพของสังคมดีขึ้น แต่หากดูตามบริบทแล้ว สภาพสังคมก็ยังขาดความสงบสุขเช่นเดิม และสภาพของการเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ ยิ่งถดถอยล้าหลังกว่าประเทศต่างๆ ไปเรื่อยๆ เนื่องจากว่า เมื่อใดที่มีการกบฏหรือปฏิวัติ ย่อมแสดงภาพลักษณะของการขัดแย้งกัน ก่อให้เกิดการหยุดชะงักซึ่งการตัดสินใจลงทุนทางด้านเศรษฐกิจในประเทศไทยที่มีศักยภาพในการลงทุนมากพอสมควร ขณะที่ธรรมชาติของการลงทุนต้องมีการแสวงหากำไรอยู่ตลอดเวลา ทำให้นักลงทุนทั้งหลายต้องนำเงินทุนไปลงทุนเพื่อแสวงหากำไรในประเทศอื่น ผลที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจหยุดชะงักทำให้รายได้ของประชาชนถดถอยลงไปด้วย จึงทำให้ความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นในสังคมไทยมากกว่าความสุข กระทำเช่นนี้เป็นการคิดเชิงตรรกะแบบไม่สมเหตุสมผล เพราะเหตุที่มีการสร้างขึ้นมาก็ได้นำสู่ข้อสรุปที่คาดหวัง

นอกจากนั้น ผลจากการทำสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามระหว่างกองทัพไทยกับสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือกับผู้ก่อการร้าย (ผู้ก่อความไม่สงบ) ในภาคใต้ ส่งผลให้เกิดความทุกข์กับผู้อยู่บริบทของการทำสงครามนั้นอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากว่า เมื่อใดก็ตามที่มีการทำสงครามไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด ต้องมีการใช้อาวุธที่มีอำนาจภาพ เพื่อทำลายฝ่ายศัตรูให้พ่ายแพ้ไปอย่างสิ้นเชิง จึงต้องมีการทำลายชีวิตฝ่ายตรงข้ามให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะหลักการทำสงครามทั้งหลายนั้น กำลังพลที่ใช้ในการต่อสู้คือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ดังนั้น เมื่อกำลังพลของฝ่ายศัตรูถูกทำลายไปมากเท่าใด เส้นทางสู่ชัยชนะของศัตรูนั้น ก็ถูกทำลายไปมากเท่านั้น แต่ไม่ว่าจะเป็นกำลังพลของกองทัพไทยหรือ กำลังพลของฝ่ายศัตรูไม่ว่าจะเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ หรือผู้ก่อการร้ายในภาคใต้ ต่างก็เป็นคนไทยทั้งนั้น แม้แต่การประท้วงหรือเดินทางบวระเพื่อเรียกร้องสำหรับความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ล้วนแต่ก่อผลเสียหายให้เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่า บรรดาผู้ที่ทำการประท้วงไม่ว่าจะอยู่ในเหตุการณ์ใดก็ตามไม่สามารถไปทำงานหาเงินเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เพราะต้องอยู่ร่วมประท้วงกับคนอื่นเขา ทำให้ปัจจัยที่จะทำให้ตนเองมีความสุขต้องลด

น้อยลงไป ยิ่งกว่านั้น ทุกครั้งที่มีการประท้วง สมาชิกที่ร่วมการประท้วงจะไม่ได้อยู่ในบ้านของตนเอง แต่ต้องไปอยู่ต่างถิ่น ซึ่งขาดความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตตามปกติ ทำให้สุขภาพจิตเสีย สุขภาพกายทรุดโทรม และในส่วนของผู้ที่ต้องทำงานหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ประท้วงนั้น ย่อมไม่ได้รับความสะดวก หรือประสบกับความเสียหายไปเรื่อยๆ เนื่องจากว่า การประท้วงทั้งหลาย ย่อมขัดขวางความเป็นไปตามปกติของวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ

เมื่อพิจารณาเชิงวิเคราะห์อย่างถ่องแท้แล้ว สาเหตุหลักหรือแหล่งกำเนิดของการก่อกบฏ หรือ การปฏิวัติ การทำสงคราม หรือการประท้วงทั้งหลาย หากพิจารณาตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ล้วนมาจาก ตัณหา มานะและทิฐิของทุกฝ่าย เพราะต่างก็แสดงความคิดเห็นแบบสุดโต่งตามทัศนะของตนเท่านั้น

หากทำการวิเคราะห์กรณีการก่อกบฏหรือการปฏิวัติ แนวคิดของผู้ก่อกบฏหรือทำปฏิวัติจะมองเห็นว่าการกระทำของฝ่ายที่จะถูกก่อกบฏ หรือถูกปฏิวัติไม่ถูกต้อง เพราะก่อให้เกิดปัญหามากมายอันเป็นแนวคิดที่อยู่ในกรอบของมานะ และทิฐิตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีการแก้ไขและปรับปรุงให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นการดำเนินการตามตัณหาของตน เมื่อพิจารณาในกรณีการทำสงครามปราบปรามคอมมิวนิสต์ จะพบว่าหน้าที่ของกองทัพไทยซึ่งต้องอยู่ในฝ่ายรัฐบาลคือ ปกป้องเอกราชของชาติไทยและรักษาประเทศให้มีความสงบสุข แต่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดว่าการรุกรานและประชาชนในชนบทไม่ได้รับความยุติธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ผู้ก่อให้เกิดความทุกข์กับกรรมชนและประชาชนในชนบท จึงต้องทำการปลดปล่อยให้คนเหล่านั้น หลุดพ้นจากความทุกข์ อันเป็นผลของการมีมานะและทิฐิตามหลักการพระพุทธศาสนา พรรคฯ จึงต้องดำเนินการต่อสู้ด้วยกองกำลังติดอาวุธเพื่อไม่เพียงแต่ขจัดเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน แต่เพื่อสร้างความยุติธรรมในสังคม ซึ่งก็คือตัณหาตามแนวพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันกองทัพไทยเห็นว่า การกระทำของพรรคฯ เป็นการเข้ามาทำลายความสงบสุขในประเทศ ซึ่งเป็นการแสดงออกของมานะและทิฐิตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา กองทัพไทยจึงต้องทำสงครามกับสมาชิกพรรคฯ เพื่อรักษาประเทศให้มีความสงบสุข อันเป็นการทำตามตัณหาในแนวคิดของพระพุทธศาสนา

หากพิจารณาในกรณีการประท้วง ปรากฏการณ์ปัจจุบันในสังคมไทยที่เห็นได้ชัดเจนคือการแสดงออกของกลุ่มเสื้อเหลือง (กลุ่มพันธมิตรฯ) และกลุ่มเสื้อแดง (นปช.) กลุ่มเสื้อเหลืองพยายามทำการเรียกร้องให้มีการขจัดเผด็จการ (เชิงนโยบาย) ออกไปและให้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แล้วมีแนวคิดในเรื่องการปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นการมีทัศนะคติแบบมีมานะและทิฐิเป็นตัวคุมการสร้างความสำเร็จในปรากฏการณ์ของการเมืองไทยในช่วงนั้น ดังนั้น กลุ่มเสื้อเหลืองจึงมีตัณหาสร้างความอยากที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ แต่วิธีการแก้ไขด้วยการเดินขบวนเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพราะกลุ่มเสื้อเหลืองยืนกรานเพียงให้ทุกอย่างเป็นไปตามมติของ

ตนเอง แม้ว่ามติของตนที่กล่าวหาว่าคณะรัฐบาลในสมัยนั้นเป็นเผด็จการรัฐสภา ก็ยังไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันได้ชัดเจนตามกระบวนการของความยุติธรรม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการเดินขบวนประท้วงคือ ผู้คนทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า จะเห็นได้ว่ากรณีการเดินขบวนปิดล้อมสนามบินสุวรรณภูมิสร้างความเสียหายแก่ประเทศไทยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลากหลายที่ยาวบินต่างๆ ในช่วงนั้นยกเลิกการให้บริการทั้งหมด ทำให้มีความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล

ขณะเดียวกันหากพิจารณาการกระทำของกลุ่มเสื้อแดงได้แสดงออก ซึ่งความมีมานะและทิวคือ การนำเสนอสู่สาธารณชนเรื่องอำมาตยาธิปไตยและการมีสองมาตรฐานของการเมืองไทยในสังคมไทย จึงแสดงออกซึ่งตัวตนของตนโดยการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเป็นกรกระทำที่ไม่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เนื่องจากว่าบรรดาผู้ประท้วงโดยเฉพาะแกนนำได้ป้อนข้อมูลให้มีการชุมนุมอย่างยัดเยียด โดยเฉพาะการชุมนุมในพื้นที่สี่แยกราชประสงค์ โดยยืนยันที่จะทำตามมติของกลุ่มตนเท่านั้น ทำให้ฝ่ายรัฐบาลซึ่งมีอำนาจตามหลักการรัฐธรรมนูญต้องดำเนินการจัดการขั้นเด็ดขาด ซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินของผู้ชุมนุมประท้วง นอกจากนั้นบรรดาเจ้าของธุรกิจในบริเวณนั้นต่างก็ได้รับความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า เนื่องจากว่าบรรดาลูกค้าทั้งหลายไม่ยอมเข้าไปติดต่อธุรกิจ เพราะมีความเสี่ยงต่อความสูญเสียมากกว่าที่จะได้ผลประโยชน์ ยิ่งกว่านั้น บรรดาลูกค้าทั้งหลายสามารถแสวงหาลูกค้าเพื่อทำธุรกิจแบบเดียวกันในที่อื่นๆ ก็ได้โดยไม่ต้องมีการเสี่ยงต่อการสูญเสียแต่อย่างใด

๖. สรุป

ผลสรุปจากปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความขัดแย้งเพราะการแก่งแย่งผลประโยชน์กันและกันที่แต่ละกลุ่มอยากจะได้ และเป้าหมายของการกระทำแต่ละฝ่ายคือการพยายามแก้ไขความขัดแย้ง เพื่อจะได้ผลประโยชน์นั้นกลับคืน แต่วิธีการแก้ไขความขัดแย้งนั้น กลับสร้างวิธีการสร้างความขัดแย้งเพิ่มขึ้นไปอีก ดังนั้น เพื่อทำการแก้ไขปัญหาก็ให้ถูกจุดตามหลักการสูตรตรรกวิทยาที่ชื่อว่ายืนยันเหตุแล้วก็ยืนยันผล (*Modus Ponens*) เนื้อหาของการแก้ไขต้องตั้งว่า ถ้าไม่มีความขัดแย้ง ปัญหาต่างๆ ย่อมไม่มี จึงจำเป็นต้องหาวิธีขจัดความขัดแย้งโดยการหาป้อเกิดของความขัดแย้งนั้นให้ได้ เพราะหากรู้ป้อเกิดของความขัดแย้งและขจัดป้อเกิดนั้นออกไป หรือหากตั้งประเด็นตามหลักการของการปฏิเสธผลก็จะมีวิธีการปฏิเสธเหตุคือ หากมีความขัดแย้ง การยึดติดในมติของตนเองต้องคงมีอยู่ และเมื่อแต่ละกลุ่มไม่ได้ยึดติดในมติของตนเท่านั้นแต่ต้องหาข้อมูลอันแท้จริงซึ่งสามารถยืนยันได้ ความขัดแย้งก็ไม่มีอีกต่อไป

ตามหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว การขจัดความขัดแย้งสามารถทำได้หากแต่ละฝ่ายใช้ปัญญาที่พระพุทธศาสนากล่าวถึง ทำการขจัดป้อเกิดของความขัดแย้งซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและ

ทิวี่ หลักการนี้สามารถพบตัวอย่างได้ในพระไตรปิฎก กรณีที่พระพุทธเจ้าได้แก้ไขความขัดแย้งด้วย พุทธสันติวิธีเกี่ยวกับปัญหาการแย่งผลประโยชน์เรื่องน้ำจนทำให้เกิดสงครามระหว่างชาวศากยะ และ โกลิยะ^{๒๘} เมื่อทาสและกรรมกรของแต่ละตระกูลอ้างสิทธิ์ในการใช้น้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งความต้องการ ในการใช้น้ำมีมากกว่าปริมาณของน้ำที่มีอยู่ และแต่ละฝ่ายต่างก็ยืนยันตามมติของตน โดยไม่เอาผล ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นตัวตั้ง แต่มุ่งเอามติของกลุ่มตนเท่านั้น ทำให้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแห่ง ตลอดในปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นเพื่อหาสาเหตุอันแท้จริงไม่สามารถมีขึ้นได้ องค์สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้าต้องทำการไต่สวนหาข้อเท็จจริงจากทั้งสองฝ่าย โดยให้ทั้งสองฝ่ายแถลงข้อเท็จจริงด้วย ตนเองทำให้รู้ว่า ที่มาอันแท้จริงของการจะทำสงครามคือ การดูหมิ่นเกี่ยวกับที่มาของวงศ์ตระกูลแล้ว การเปรียบเทียบค่าของสมาชิกในวงศ์ตระกูลซึ่งย่อมมีมากกว่าน้ำที่ได้มีการยกมาอ้างก็ถูกวินิจฉัยออกมา พร้อมกับการทำทนายให้แต่ละฝ่ายคิดพิจารณาเพื่อจะได้เกิดปัญญาที่สามารถจัดความไม่รู้หรือวิชา ออกไปได้ โดยให้แต่ละฝ่ายได้รับรู้ว่าต่างก็เป็นเครือญาติกัน^{๒๙} ซึ่งการกระทำที่เหมาะสมก็คือการ สร้างสามัคคีดีกว่าการสร้างความขัดแย้ง เนื่องจากว่า ความเป็นญาติพี่น้องของตระกูลเดียวกัน ย่อม ไม่ทะเลาะเบาะแว้งและทำร้ายกัน แต่ต้องรัก สามัคคีและช่วยเหลือกันตามหลักการทางจิตวิทยาสังคม

กรณีการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน ก็ต้องมองให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่จะได้ มากกว่าสิ่งที่จะทำให้เสียหาย แต่เป็นเพราะการไม่เข้าใจในบริบทที่ตนเองเป็นอยู่โดยมีตัววิชามา ปิดบังปัญญาที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในปัญหา ซึ่งไม่ว่ากลุ่มเสื้อเหลืองหรือเสื้อแดงกำลังดำเนินการอยู่นี้ ผู้เขียนเสนอหลักการการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการอันคล้ายคลึงกันกับที่องค์สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า ได้กระทำในการแก้ปัญหาเรื่อง “สงครามน้ำ” ที่มีขึ้นระหว่างชาวศากยะ และโกลิยะ ซึ่ง สอดคล้องกับการทำความเข้าใจด้วยตัวของข้อความที่ ริเคอร์ได้เสนอ ตามหลักการการลอกเลียนแบบ (Mimesis) นั่นคือ ต้องหาสาเหตุของปัญหาเสียก่อน ซึ่งจากการวินิจฉัยของผู้เขียนแล้ว สาเหตุของ ปัญหาด้านภายนอกคือ การบริหารงานของรัฐบาล ทิศนะของกลุ่มคนเสื้อแดงที่โจมตีการทำงานของ รัฐบาล และทิศนะของกลุ่มคนเสื้อเหลืองที่โจมตีการทำงานของรัฐบาล (ในแต่ละสมัย) เช่นเดียวกัน หากทำการพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านั้น ปรากฏการณ์ของการโจมตีเป็นการดำเนินการของแกนนำใน แต่ละกลุ่ม โดยที่ผู้มาร่วมชุมนุมเข้ามาเป็นแนวร่วมสนับสนุนภายนอกเท่านั้น เพราะมีแต่แกนนำของ แต่ละกลุ่มเป็นผู้นำเสนอข้อมูลโจมตีรัฐบาล แต่ก็ทำหน้าที่ได้เพียงแต่กล่าวโจมตีโดยปราศจากหลัก ฐานและข้อมูลที่ชัดเจน ขณะที่การเข้าร่วมชุมนุมของมวลชนอื่นๆ สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คน

^{๒๘} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชู.สุ.อ. (ไทย)๒/๓๖๒/๑๗๖-๑๗๗, ชู.ชา.อุ. (ไทย) ๘/๕๓๖/๓๐๘-๓๑๒.

^{๒๙} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระมหาพรชยา ธรรมหาโส (นิพนธ์ยากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้ง โดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, หน้า ๒๓๔-๒๔๑.

อื่นๆ อันเป็นการกระทำที่ล่วงล้ำสิทธิของคนอื่น และหากพิจารณาให้ถึงแก่นแล้ว ข้ออ้างที่โยงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนส่วนรวมนั้นขัดกันอย่างยิ่งกับการแสดงออกขณะดำเนินการชุมนุม เพราะต่างก็พากันทำลายผลประโยชน์ของประชาชนและผลประโยชน์ของประเทศ ไม่ว่าจะทำการชุมนุมที่ถนนเส้นใด หรือในสถานที่ใด ต่างมีความสูญเสียมากกว่าการสร้างผลประโยชน์ ยิ่งกว่านั้น หากพิจารณาปรากฏการณ์ของกระบวนการชุมนุมแล้วเป็นการแสดงออก เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์สำหรับตนเองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วิธีการเดินชุมนุมประท้วงนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งการใช้อารมณและความรู้สึก มากกว่าการใช้ปัญญา เพราะ หากใช้ปัญญา จะต้องรู้ว่าการชุมนุมประท้วงสร้างความเสียหายและความทุกข์มากกว่าสร้างรายได้และความสุข จึงไม่ต้องมีการชุมนุมประท้วงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาย่างเป็นหลักการแล้ว เพราะบรรดาแกนนำในแต่ละกลุ่มที่เป็นผู้กล่าวหาผู้ถูกกล่าวหา ต้องใช้ปัญญาโดยทำการพิสูจน์ด้วยหลักฐานให้ได้ว่า มติที่ได้ตั้งไว้หรือข้อกล่าวหาทั้งหลายนั้น สอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือไม่ หากพิสูจน์หรือรู้ได้ว่า มติของตนเองสอดคล้องกับข้อเท็จจริงแล้ว สามารถดำเนินการให้สาธารณชนรู้และนำเสนอเรื่องราวทั้งหลายให้ฝ่ายตุลาการวินิจฉัยตัดสินชี้ขาดได้

ตัวอย่างที่ควรนำมาใช้ในการสร้างความปรองดองในปัจจุบันคือ วิธีการที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นำเสนอไว้คือ^{๓๐} ต้องรู้ลักษณะของปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ ต้องรู้จักบ่อเกิดของปัญหานั้น ต้องรู้ลักษณะที่ดีของสิ่งนั้น ต้องรู้จักโทษและผลเสียของสิ่งนั้น และต้องรู้ถึงอุปายที่จะเอาชนะของแรงดึงดูดของโทษที่สิ่งนั้นก่อขึ้น สิ่งสำคัญที่สุดคือ การที่จะปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งปวง โดยที่ยังไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรนั้นเป็นไปได้^{๓๑} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมีและใช้ปัญญา โดยที่สมาชิกแต่ละคนในแต่ละกลุ่มต้องทำการวิเคราะห์หาต้นตอของปัญหาด้วยกัน เมื่อได้มีการประมวลข้อมูลที่ได้พร้อมหลักฐานเรียบร้อยแล้ว ต้องนำข้อมูลที่พิสูจน์และตรวจสอบได้นั้นยื่นต่อศาล ตามหลักการแห่งการวินิจฉัยตามความยุติธรรม เพราะในการปกครองตามระบอบรัฐต้องมีกฎหมายเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ แต่หากเห็นว่าศาลสถิตยุติธรรม วินิจฉัยเรื่องราวที่ยื่นไปอย่างไม่ยุติธรรม ก็ต้องทำการพิสูจน์และตรวจสอบให้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อดำเนินการขั้นต่อไปตามกระบวนการแสวงหาความยุติธรรม ในขณะเดียวกัน ต้องสร้างสำนึกในใจของตนเองด้วยว่า บรรดาผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ต่างๆ ที่แต่ละกลุ่มกำลังมีส่วนร่วมอยู่นั้น ต่างก็เป็นคนไทยด้วยกันทั้งนั้น และต่างก็ต้องการความสุขมากกว่าความทุกข์ จึงไม่ต้องพากันหาทางชี้แนะข้อบกพร่องกันและกัน อีกทั้งส่งเสริมกันและกันสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้น โดยไม่ต้องทำการเดินขบวนไปตามถนนหนทางและตำหนิติเตียนผู้ใด ซึ่งหากทำเช่นนี้แล้ว ความขัดแย้งต่างๆ ย่อมไม่เกิดขึ้น แต่ความสมานฉันท์และความปรองดองจะเข้ามาแทนที่ หากกระทำได้ดังนี้ก็สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ในวัชชียามาหิตสูตรว่า

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, **หลักธรรมสำหรับนักศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๑-๑๑๔.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจะได้ทรงติเตียนตบะทั้งหมดก็หาไม่ได้ จะได้ว่าโทษผู้มีตบะทุกคนผู้เลี้ยงชีพคร่ำหมองโดยส่วนเดียวก็หาไม่ได้ พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนตบะที่ควรติเตียน สรรเสริญตบะที่ควรสรรเสริญ เมื่อทรงติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ จึงชื่อว่า วิภังชวาท (มีปกติตรัสจำแนก) ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคมิใช่เออแก้วสวาท (มีปกติตรัสโดยส่วนตัว)...^{๓๒}

นั่นก็หมายความว่า คนจะมีความสมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นต้องมีผู้ช่วยกันวินิจฉัยแยกจำแนกให้เห็นชัดเจน และผู้ถูกวินิจฉัยต้องทำการพิจารณาด้วยปัญญา เพื่อทำการปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้ที่ควรสรรเสริญ จนสามารถเป็นผู้มีปัญญาที่กำหนดการกระทำของตนเองโดยปราศจากการติเตียน ซึ่งปัญญาเช่นนั้นท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า ยถาภูตัง^{๓๓} อันเป็นปัญญาที่กำหนดแต่ความจริงหรือความถูกต้อง ผลของการมีปัญญาเช่นนั้นสามารถสังเกตปฏิกิริยาตอบสนองของปรากฏการณ์ภายนอกได้จาก (๑) การยอมรับโดยทั่วไปของหมู่มนุษย์ (*Consensus Gentium*) เนื่องจากว่าความถูกต้องนั้นต้องเอื้อประโยชน์ให้กับทุกฝ่ายจนไม่มีใครปฏิเสธได้ (๒) ความเป็นเหตุผลทั้งทางตรรกะและข้อเท็จจริงของการกระทำอันจะทำให้คนอื่น ๆ เห็นด้วยอย่างโต้แย้งไม่ได้ และ (๓) สร้างความเข้าใจชัดเจนได้ในทันที (*Immediate Apprehension*) กระบวนการสร้างและใช้ปัญญาเช่นนี้ เป็นวิธีการที่ดีและวิธีการเดียวเท่านั้นที่จะสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนโดยอาศัยพลวัตของปัญญา ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนเข้าไปแก้ปัญหาความขัดแย้งที่มีสังคมไทยเป็นบริบท และตัวปัญญาที่แต่ละคนมีจะสร้างความกระจ่างชัดในการเข้าใจปัญหาทั้งหลายที่มีอยู่ และกระบวนการดำเนินการเช่นนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการลอกเลียนแบบ (*Mimesis*) ที่ ริเคอร์ได้เสนอคือ การที่บรรดาผู้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ควรเลียนแบบการสร้างปัญญาและการใช้ปัญญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและท่านพุทธทาสภิกขุ โดยถอดเอาความหมายที่แฝงอยู่ในบริบทของสังคมไทยว่าตามความเป็นจริงแล้ว สังคมไทยมีได้ต้องการความขัดแย้งเลย เพราะผลของความขัดแย้งคือความทุกข์ของทุกคน ซึ่งล้วนแต่หากต้องการแต่ความสุขที่มีผลมาจากความปรองดองอันเกิดจากการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง พลวัตของปัญญานับเป็นการพยายามหาความจริงที่ทุกคนยอมรับ จึงจำเป็นที่จะต้องถูกนำออกมาใช้ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อความสุขโดยอาศัยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน มาเป็นแบบในการปรับเปลี่ยนที่ยั่งยืนต่อไป

^{๓๒} ๑๖.๖.๖. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๑.

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าจะไรเป็นอะไร**, หน้า ๗๔-๗๕.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. **ปรีดี พนมยงค์ และ ๔ รัฐมนตรีอีสาน + ๑.**

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษา พัฒนาการ หรือบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :

สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่

๑๑, กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พุทธทาสภิกขุ. **ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป..

_____. **หลักธรรมสำหรับนักศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

_____. **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธิบุญญากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษา

วิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต.** บัณฑิต

วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

Aristotle. **The Athenian Constitution,** Rhodes P.J., Tr., Harmondsworth : Penguin Books,

1986.

Aristotle. **The Nicomachean Ethics,** David Ross, Tr., NY: Oxford University Press, 1980.

Kevin J. Vanhoozer. **Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur**. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Louis P. Pojman. **Philosophical Traditions : A Text with Readings**. USA : Wadsworth Publishing Company, 1998.

Louis Pojman. **The Theory of Knowledge: Classical and Contemporary Readings**. (Belmont, \CA: Wadsworth, 1993.

Monier Monier-Williams. **A Dictionary English and Sanskrit**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1964.

Paul Ricoeur. 'The Hermeneutics of Symbols and Philosophical Reflection', in **The Philosophy of Paul Ricoeur: An Anthology of his Work**. ed. by Charles E. Reagan and David Boston : Beacon Press, 1978.

Paul Ricoeur. **Interpretation Theory : Discourse and the Surplus of Meaning**. Texas : Texas Christian University Press, 1976.

Paul Ricoeur. "Mimesis and Representation", **A Ricoeur Reader : Reflection and Imagination**. edited by Mario J. Valdes. Toronto: University of Toronto Press, 1991.

Plato. **The Republic**. NY: Penguin, 1987.

Richard Kearney. **On Paul Ricoeur : The Owl of Minerv**. Burlington : Ashgate, 2004.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy>